

Literatura

- BENEŠ, J. *Člověk*. Praha : Mladá fronta, 1994.
- HAJN, V. *Antropologie. I*. Olomouc : UP, 1998. 2. vydání. ISBN 80-7067-901-8.
- HAJN, V. *Antropologie. II*. Olomouc : UP, 1996. ISBN 80-7067-601-9.
- JOHNSON, P. E. *Spor o Darwina*. Praha : návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-57-0.
- KUČEROVÁ, S. *Úvod do pedagogické antropologie a axiologie*. Brno : MU, 1990. ISBN 80-210-0141-0.
- LOEWENSTEIN, B. W. *My a ti druzí*. Brno : Doplněk, 1997. ISBN 80-85765-64-0.
- MURPHY, R. F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha : Slon, 1998. ISBN 80-85850-53-2.

- OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha : Portál, 2000. ISBN 80-7178-403-6.
- PELCOVA, N. *Filozofická a pedagogická antropologie*. Praha : Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0076-5.
- RIDLEY, M. *Genom. Životopis lidského druhu v třidvaceti kapitolách*. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-507-5.
- SOKOL, J. *Filosofická antropologie. Člověk jako osoba*. Praha : Portál 2002. ISBN 80-7178-627-6.
- SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha : Portál, 2000. ISBN 807178-328-5.
- VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ, O., SOUKUP, V. (eds.) *Sociální a kulturní antropologie*. Praha : Slon, 2000. ISBN 80-85850-29-X.
- WOLF, J. *Člověk a jeho svět*. Praha : Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-871-9.

- **Časopisy:** Cargo, Nová Akropolis, Sedmá generace, Koktejl, Lidé a Země, National Geographic, Vesmír, Univerzitní noviny (MU Brno)
- **www stránky:**
 - www.antropologie.cz
 - www.mkc.cz
 - www.national-geographic.cz
 - www.akropolis.cz
 - www.anthro.net
 - www.vesmir.cz

STRUČNÁ ANOTACE PŘEDMĚTU

- Úvod do problematiky antropologie jako komplexní vědy o člověku.
- Rámcové seznámení se základními pojmy, postavením antropologie v systému společenských a přírodních věd, antropologie obecná a biologická, kulturní, sociální, pedagogická.

Základní pojmy antropologie

- *(řec. anthropos = člověk, logos = slovo, rozum, vědění),*
- obecná věda o člověku, společnosti a kultuře.
- Předmětem výzkumu je člověk nejen jako **biologická bytost**, ale také jako **tvůrce a produkt kultury**.
- Věda o člověku, rozumí se o „zdravém“ člověku, tj. nejen antropologie fyzická, zabývající se biologií člověka, ale v širším smyslu věda poznávající jak biologické, tak i kulturní a sociální zvláštnosti života lidské společnosti na Zemi.

V poslední době je antropologie chápána též jako soubor věd o člověku, zahrnující antropologii obecnou, biologickou, kulturní, sociální, užitou, dále etno-logii a etnografii, částečně i psychologii aj.

Obecně též věda o člověku a jeho díle, komplex věd o člověku (Wolf, J. a kol. 1977).

■ Co je člověk?

Toto téma se stalo obsahem mýtů starých kultur, náboženských soustav starověkých civilizací a předmětem reflexe (rozvažování, přemýšlení) filosofů a teologů antiky a středověku.

- Primární zvláštnost, která tradičně odlišila antropologii od jiných disciplín humanistických je důraz na kulturní relativnosti, důkladná zkouška kontextu, a cross-cultural srovnání.

Antropologická pole a subfields

- **Biologická antropologie** (také fyzická antropologie)
 - Soudní antropologie
 - Paleoethnobotany
- **Lingvistická antropologie**
 - Synchronická lingvistika (nebo deskriptivní lingvistika)
 - Diachronická lingvistika (nebo diachronická jazykověda)
 - Ethnolinguistics
 - Sociolinguistics
- **Archeologie**

Kulturní antropologie (také společenská antropologie)

- Antropologie umění
- Aplikovaná antropologie
- Mezikulturní studie
- Kybernetická antropologie
- Antropologie vývoje
- Dvojitá teorie dědičnosti
- Environmentální antropologie
- Ekonomická antropologie
- Ekologická antropologie
- Etnografie
- Ethnomusicology
- Antropologie feministky
- Pohlaví
- Člověk behavioral ekologie
- Lékařská antropologie
- Psychologická antropologie
- Politická antropologie
- Antropologie náboženství
- Antropologie veřejnosti
- Urban antropologie
- Vizuální antropologie

Historický vývoj

- Aristoteles jako první použil pojem antropologie jako komplexní studium člověka. Lidský organismus studovali již antičtí lékaři a přírodovědci (*Hypokrates, Erasistratos, Galénos aj.*).
- Ve středověku, díky církvi, ustupuje zájem o lidské tělo do pozadí, ale v renesanci se opět uplatňuje výzkum lidského organismu.

- V 16. až 17. století byly definovány základy anatomie: *A. Vesalius* (fysiologie, embryologie), *W. Harwey* (biologická taxonomie), dále *J. Ray*, *C. Linné*.
- V 18. století byly vytvořeny předpoklady pro systematické studium evoluce živočišných druhů: *G. L. Buffon*, *J. B. de Lamarck*. Byla formulována teorie biologické evoluce (*Ch. Darwin a A. R. Wallace*)

- Antropologie jako samostatná věda vzniká rovněž v 18. století, kdy roku 1775 *J. F. Blumenbach* znovu zavedl původní Casmannův pojem. Antropologie byla tehdy řazena mezi tři hlavní biologické obory:
 - antropologie, zoologie, botanika
- Za další mezník v upevňování antropologie jako přírodovědecké discipliny bylo vydání díla *Systema Naturae* švédského badatele *Carla Linne* v roce 1735, který včlenil člověka do živočišné říše, zařadil je do řádů primátů a nazval je *homo sapiens* – „člověk rozumný“.

- Tím bylo zakončeno přípravné údobí ustavení antropologie jako vědy o člověku bez teologického nádechu, která hodnotí člověka čistě z hlediska novodobé přírodní vědy.

V tomto pojetí byla antropologie rozdělena do tří hlavních oddílů:

- prehistorická antropologie
- etnická antropologie
- fysická antropologie.

- Ve druhé polovině 19. století vzniku metodologie měření antropologických znaků, jsou zaváděny exaktní měřicí přístroje a grafy (*P. P. Broca*, zakladatel antropometrie a jeho žáci).
- V současné době se antropologie chápe jako syntetická disciplína (soubor disciplín), která se zaměřuje na biolo-gickou a kulturní podstatu člověka.

- V zemích kontinentální Evropy se antropologie považuje za přírodní vědu, která zkoumá variabilitu, morfologii a fyziologii lidského organismu (Vodáková a kol. 2000).
- Fylogenetický a ontogenetický vývoj, vznik lidských plemen a ras, kvantitativně a kvalitativně hodnotit tělesné znaky a rozměry a jejich variabilitu.
- „Starý svět“ upřednostňoval především antropologii fyzickou, která neměla přímé vazby například na etnologii, archeologii nebo lingvistiku

- Ve Velké Británii a USA se konstituuje široce koncipovaná antropologie jako obecná věda o člověku, společnosti a kultuře. Začíná se formovat jako biosociokulturní disciplína, která zahrnuje dimezi biologickou a sociální, kde se integrují poznatky přírodních i společenských věd.
- V anglosaském světě se v Antropologii kladl zvýšený důraz na společenský a kulturní rozměr člověka.
- „Nový svět“ dává přednost mnohem širšímu vymezení antropologie, kde výsadní postavení zaujímá kulturní antropologie. Tato dichotomie (dvojdílnost, dělení), přetrvává do dneška.

V USA, “antropologie” je tradičně rozdělena

- **fyzická antropologie nebo biologická antropologie**, studuje chování primáta, evoluci člověka, osteologiy, genetiku populace;
- **kulturní antropologie**, Oblasti studované kulturními antropology zahrnují sociální sítě, rozšiřování, společenské chování, vzory příbuznosti, právo, politika, ideologie, náboženství, víry, vzory ve výrobě a spotřebě, výměna, socializace, rod, a jiné výrazy kultury, se silným důrazem na důležitosti fieldwork nebo účastníku-pozorování

- **lingvistická antropologie**, který studuje změnu v jazyce přes čas a prostor, sociální použití jazyka a vztah mezi jazykem a kulturou; a
- **archeologie**, to studuje materiální pozůstatky lidských společností. Archeologie sama je normálně zpracovaná jako oddělené (ale příbuzné) pole ve zbytku světa, ačkoli blízko příbuzná antropologickému poli hmotné kultury.

Vzhledem k oblasti zkoumání rozlišujeme tyto součásti antropologie:

- **filozofická** – tematická oblast filozofie – zabývá se výkladem podstaty a smyslu existence člověka, v úzkém slova smyslu vznikla jako reakce na rozvoj speciálních výzkumů o člověku jako o bytosti ve snaze dát rozmanitým dílčím poznatkům o člověku obecný filozofický rámec.
- **ekologická** – zkoumá kultury jako adaptivní systémy

- **biologická** – zabývá se studiem člověka z biologického pohledu, jeho fylogenetickým i ontogenetickým vývojem, morfologií a fyziologií a variabilitou (genotyp, fenotyp)
- **sociální a kulturní** – souborná věda o člověku, zabývá se zkoumáním vývoje, struktur a fungování socio-kulturních systémů v čase a prostoru (Soukup, 2000), dalšími subdisciplínami mohou být antropologie eko-nomická (ekonomické systémy), lingvistická (vztahy jazyka, kultury a myšlení), politická (politické sys-témy), psychologická (osobnost a kultura v různém kulturním kontextu) pedagogická (člověk jako jedinec v systému věd o výchově)

■ Na základě hledání kompromisu mezi evropským a americkým přístupem publikoval klasifikaci antropologie v roce 1960 *J. M. White*. Hovoří o čtyřech hlavních oddílech antropologie:

- Fysická antropologie
- Kulturní antropologie
- Sociální antropologie
- Užitá antropologie (aplikovaná)

Fysická antropologie

- je též označovaná jako biologie člověka, studuje fosilní pozůstatky našich předků, tělesné rozměry a ostatní fyzické rysy člověka, jejich změny a vývoj, mechanismus dědičnosti fyzických vlastností a srovnání vlastností primátů a současného člověka.
- Můžeme ji tedy definovat jako vědu studující biologické vlastnosti lidí a příbuzných primátů v přírodním a společenském kontextu. Má některé specializovanější obory jako např. paleoantropologie (zkoumá zákonitosti evoluce člověka), etnická antropologie (studium lidských ras), ekologická antropologie.

Kulturní antropologie

- je to směr studující původ a historii lidských skupin, jejich vývoj, strukturu a fungování v čase a prostoru.
- Předmětem výzkumu je kultura. Kulturní antropologie studuje např. indiánské kultury v povodí Amazonky, kulturu černošského gheta v americkém velkoměstě či kulturu vysokoškolských studentů. Kulturní antropologie se spíše zabývá charakterem společnosti jako celek.
- ***Kulturou*** se rozumí definovatelná skupina lidí vyznávající podobné hodnoty, žije obdobným stylem života, hovoří stejným jazykem, dialektem, slangem nebo používá jednotnou terminologii. *(jen přibližné vymezení pojmu nenabrazující vlastní definici)*

Sociální antropologie

- je obor zkoumající malé, uzavřené společnosti chápané jako komplexní sociální struktury.
- Studuje příbuzenské a společenské vztahy. Tento termín používají někteří autoři zaměnitelně s termínem kulturní antropologie, přestože mnozí je z důvodů metodických rozdílů rozlišují.
- *(jedná se o rozdílné evropské a americké pohledy)*

Aplikovaná antropologie

- se snaží využívat své poznatky v praxi. V souvislosti se severoamerickým pojetím, kdy antropologie byla v USA důležitým mocenským nástrojem se aplikovaná antropologie ocitala často v morálním dilematu zda poznatky aplikovat či ne.
- Jejím hlavním úkolem je na základě objednávek státních, mezinárodních nebo soukromých institucí vypracovávat expertní zprávy, antropologické projekty a podobně.

Metody výzkumu

- **terénní výzkum** (systematický sběr antropologických dat, který využívá přímé pozorování, dotazníkové šetření, interview, testy, autobiografickou metodu, genealogickou metodu ad.),
- **komparativní a statistická metoda** Vztahy antropologie k dalším vědním disciplínám – přírodní a společenské vědy: biologie, lékařské vědy, filozofie, sociologie, psychologie, pedagogika, ekonomie, politologie ad.

antropologický pohled

- Jiné vědy studují lidi příliš samozřejmě. (Historie, ekonomika, psychologie, sociologie, dokonce biologie a chemie mohou studovat lidi.)

V čem je antropologie různá?

- Antropologie přistoupí k tématu a studuje lidi a jejich chování. Antropologický pohled má tři součásti:
 - Komparativní
 - Holistický
 - Relativistický

Cross-cultural nebo komparativní

- antropologie vyšetřuje lidi v každé formě, kterou oni vezmou.
- aspekt antrop. perspektivy, kdy se získávají důkazní materiály pro své generalizace z celého světa a v časovém prostoru
- snaží se generalizovat něco podstatného o lidství
- snaží se dojít k nějakému gen. závěru zahrnujícímu poznatky z kultur v čase a prostoru

Vychází s faktů, že

- jsme zainteresovaní

- vidět celé spektrum lidských těl a chování,
- snažit se učit, že rozsah lidstva = všechny cesty, kde „my“ můžeme být člověk.

- Hlavní otázkou je pak:

Co je „možné“ pro lidi a co je „nutné“ pro lidi?

Holistický

- antropologie se pokouší líčit každou část kultury ke každé jiné části.
- Tím se rozumí, že různé části kultury jsou propojené na každého z nás jinak a že jisté kombinace inklinují k tomu nastat nebo nenastat
- **holismus**, filozofie celku, celistvosti, vyvíjející se od 20. let 20. stol. Termín zavedl J. Ch. Smuts;
- Každý z nás je zainteresován v tom jak je kultura lidí propojená na jejich prostředí

Relativistický pohled

- toto je většina hluboké přesto sporné části antr. pohledu.
- **Relativismus** znamená, že vlády nebo normy nebo hodnoty kultury jsou příbuzné s tou specifickou kulturou.
- Jinými slovy, říkat, monogamie může být normální nebo přednostní v jedné kultuře, ale mnohoženství může být normální nebo přednostní v jiném.
- Odlišné kultury věří jiným věcem nebo hodnotovým jiným věcem nebo dokonce znamenají jiné věci s možností totožnosti

Současná
sociální a kulturní
antropologie

Základní směry a školy v současné sociální a kulturní antropologii

- Evolucionistická antropologie
- Difuzionistická antropologie
- Konfiguracionismus
- Psychologická antropologie
- Funkcionalistická a strukturálně funkcionalistická antropologie
- Neoevolucionistická antropologie
- Nová etnografie

Evolutionistická antropologie

- aplikace biologické evoluční teorie Ch. Darwina, přenesení myšlenky biologické evoluce na všechny oblasti lidské činnosti (vše jde od jednoduchého ke složitějšímu, od stejnorodého ke různorodému a vývojově vyššímu)
- rozpracování teorie endogenní (vnitřní) kulturní změny, kde zdrojem je lidská inovace a základní formou je lidská invence

Difuzionistická antropologie

- teorie exogenní kulturní změny, která je založena na vzájemném kontaktu mezi příslušníky různých kultur – šíření kultury v geografickém prostoru
- předpokladem bylo, že žádná kultura nemůže být pochopena, pokud nebude výčet jejích kulturních prvků kompletní a tedy nedocházelo k formulaci obecné teorie
- v popředí zájmu byla zejména problematika akulturace (*vzájemné přejímání a splývání rozdílných kultur*)

Konfiguracionismus

- podstata kultury je dána v konfiguraci hodnot, norem, idejí a vzorů chování
- systémová analýza a snaha interpretovat konkrétní kultury prostřednictvím kategorií: kulturní vzor a kulturní integrace
- základní teoretická východiska konfiguracionismu
 - důraz na systémovou analýzu kulturních vzorců a konfigurací
 - zájem o studium procesů kulturní změny a akulturace
 - kulturní determinismus jako explanační model
 - empirický výzkum principů integrace kultury
 - etnopsychologický výklad vztahu osobnosti a kultury

Psychologická antropologie

- systematické studium struktury a funkce procesů vnímání a myšlení v konkrétním kulturním kontextu
- jde zejména o výzkum vztahů osobnosti a kultury, dále výzkumy kognitivních procesů, studium biologických a kulturních determinant lidského chování a prožívání, analýza frustrací, deprivací a duševních nemocí v různých společnostech atd.
- využití psychologických metod a technik v antropologickém výzkumu kultury – ovlivnění psychologickými teoriemi neobehaviorismem a psychoanalýzou
- rozhodující roli při formování lidské osobnosti představuje kultura, kterou si člověk osvojuje v procesu socializace a enkulturace (*učení se v společnosti a jiné kultuře*)
- psychologická antropologie se 70. letech 20. stol. profiluje jako samostatná subdisciplína kulturní antropologie

Funkcionalistická a strukturálně funkcionalistická antropologie

Britská sociální antropologie

- předmětem zájmu britských sociálních antropologů se ve 20. letech stal výzkum kulturních prvků z hlediska jejich přínosu pro fungování sociokulturních systémů
- hlubší pochopení a vědecké vysvětlení kulturních institucí, vzorů chování a idejí je založeno na vymezení funkcí, které plní v rámci daného sociálního systému

Strukturální antropologie (Francie – 60. léta 20. století)

- hlavním zdrojem byla filozofie a Durkheimova sociologická škola (zejména její komparativní výzkumy sociálních, symbolických a náboženských institucí), moderní lingvistika a institucionalizace francouzské etnologie – založení Etnologického institutu)

obecné principy antropologického strukturalismu

- při analýze sociokulturních systémů je kladen důraz na prvotnost vztahů před prvky systému □ □ dominuje synchronní metoda výzkumu – historicko-genetický přístup ustupuje do pozadí
- za rozhodující determinantu lidského chování a prožívání jsou považovány nadindividuální objektivní struktury, které tvoří podstatu sociokulturní společnosti
- předmětem výzkumů jsou vnitřní vztahy mezi prvky daného systému (hlavním představitelem byl C. Lévi-Strauss)

Neoevolucionistická antropologie

- 60. léta – obnovení zájmu o principy evolučního myšlení

základní principy:

- základním atributem evoluce kultury je růst komplexnosti kulturních systémů
- evoluci společnosti charakterizuje pokrok od jednoduchých ke složitějším společenským organismům
- kulturní evoluce představuje posun od homogenity k heterogenitě
- rozhodující hybnou silou kulturní evoluce jsou materiální faktory 4

- studium kulturní evoluce v kategoriích lidského pokroku
- dějiny lidské kultury lze studovat z makroevoluční perspektivy jako evoluci obecných vývojových trendů nebo z mikroevoluční perspektivy jako evoluci různých kultur v různých ekosystémech

- kultura představuje extrasomativní (nadbiologický) adaptivní systém, který lidským populacím rozšiřuje spektrum jejich možností, hybnou silou dějin jsou materiální faktory (zejména technologie)
 - universální evolucionismu – L. A. White;
 - multilineární evolucionismus – J. Steward

směry:

- Ekologická antropologie
 - kulturní ekologie,
 - kulturní materialismus
- Nová archeologie, analytická archeologie

Nová etnografie

- rozvíjí se od 60. let – kritika výzkumných metod tradiční antropologie, snaží se studovat kulturu jako ideový systém
- zahrnuje široké spektrum metod a technik výzkumů člověka a kultury zdroje – filozofie (novokantovské školy, německá a francouzská hermeneutika, anglická analytická filozofie a obecné sémantiky), kognitivní psychologie
- sociální a politické pozadí – procesy modernizace v zemích třetího světa a zásadní proměny vztahu vyspělých a rozvojových zemí
- snaha zúžit pojem kultury tak, aby zahrnoval méně a odhaloval více (vytvořit užší, více specializovanou a teoreticky efektivnější kategorii)

- předpokladem je, že jednotlivé kultury jsou jedinečnými systémy znalostí, symbolů, kategorií, pravidel a organizačních principů chování, které si člověk osvojuje jako člen určité společnosti
- základní jednotkou antropologického výzkumu je „otázka – odpověď“

kognitivní antropologie – vnímání a interpretace reality (kultura – systém sdílených znalostí)

symbolická antropologie chápe kulturu jako ideový systém (systém symbolů a významů)

kulturní gramatika – pevný a omezený soubor pravidel a principů.

závěr

- Antropologie je hledání toho, co je všem lidem jakožto lidem společné.
- Současný význam spočívá v hledání lidské podstaty bytí a žití
 - Všichni lidé mají společnou stavbu těla a funkce jeho orgánů, společný původ a zděděné vzorce chování, ve všech lidských společnostech můžeme nalézt podobné instituce, rituály, tradice,...